

Régi pesti és budai játékkártyák.

Rómer Flóris volt az első, aki a múzeumok figyelmét a régi játékkártyák mintáinak, fadúcainak gyűjtésére hívta fel, mint olyan emlékekre, melyek a régi magyar fametszők képességeire derítenek világosságot.¹⁾ A középkori Pestről és Budáról játszókártyák nem maradtak fenn, bár történeti említések vannak a kártyajátszás szenvedélyének időnként túlzásba menő kinövéséről.²⁾ Ezek a korai kártyák azonban olyanok lehetnek, aminőket »Magyarország Történeti Emlékei« II. kötet LXXX. táblájáról és a Vasárnapi Ujság 1910. évf. 268—269. lapjairól már ismerünk.

Pesti és budai készítményű játékkártyákkal csak a törökök kiűzése után találkozunk. Azonban így is több évtizednek kellett elmúlni, míg a kártyakészítés helybeli iparaggá nőtte ki magát. Magyar készítményű lehet az a kártyacsomag a bécsi várostörténeti múzeumban, melynek lapjain a gyászoló Magyarország alakja mellett történelmi személyek is szerepelnek »Hungarn«, »Abaffy«, »Teckelij«, »Herzog von Lothringen« felírásokkal. Készítését a XVII. század végére tehetjük, képeiket közli Szendrei János *Magyar hadtörténelmi emlékek* c. művében a 427. oldalon.

A tisztán szerencsére alapított hazárdjátékokat, melyeket rövid időre a Budát visszahódító seregek katonái honosítottak meg, lassan visszaszorítja a nyugodtabb kártyajáték. A kereskedelmi összeköttetések megteremtése után Bécsből és a nyugatmagyarországi városokból a játékkártyaárulók is eljutnak városainkba, sőt gondoskodnak az első évtizedek kártyaszükségleteiről. A külföldről behozott kártyákat igen kedvelik, sőt a magyar készítményű kártyákon idegen nyelvet is használnak. Érdekes példa erre a Magyar Nemzeti Múzeum egyik tarokkártya csomagja (lelt. száma D 1186.), melynek jelzése »Fatto in Tirnavia apresso Paulo Mayr Pittored (!) Car. — di trovare nella citta reale di Tirnavia in Hon.«; az egyes lapokon pedig francia felírások olvashatók. A játékkártyák nagy keresettsége maga után hozta, hogy helybeli készítéséről gondoskodjanak. Így keletkezik *cartae foliorum pictor* vagy *confeCTOR*, *Kartenmahler* és *kártyafestő* néven egy helybeli iparág. Mestereik számára a nevükben rejlő *pictor*, *Mahler* elnevezés az egyes, már javában űzött iparágak közt bizonyos megkülönböztetést vívott ki, termékeik keresettsége pedig a jómódot biztosította számukra.

Legelőször Budán találkozunk kártyafestőkkel. A budai polgárok törzskönyvébe 1736 május 4-én iktatják be *Capellner Ferenc Józsefet*, mint polgárt.³⁾ 1751-ben Mária Teréziának és férjének látogatása alkalmával a polgárórség sorai közt *Joannes Capellner chartae foliorum pictor* névvel találkozunk.⁴⁾ 1791-ben Tusch Józsefet, 1794-ben Kanszer Mihályt

iktatják a budai polgárok soraiba.⁵⁾ Az utóbbi Pestről költözött át Budára. Ezek a budai mesterek gondoskodnak kezdetben a pesti polgárok szükségleteiről is, mert itt csak később honosodik meg ez az iparág, hogy azután annál nagyobb virágzásnak örvendjen. 1798-ban Vagner Ignác vétetik fel mint kártyafestő a pesti polgárok közé.⁶⁾ Az 1803. évi első pesti cím-tár Nitsch Mihály, Sonnenschein Antal és Wagner János neveit őrizte meg.⁷⁾

A kártyafestők számának növekedése a két város fejlődésével tart lépést. Pestet kávéházai oly híressé tették, hogy egy angol utazó, Towson Róbert 1793-ban e tekintetben páratlannak meri nevezni. Buda, ha ebben elmaradt testvérvárosa mellett, de jó bort mérő kiskocsmáinak nagy száma sok kártyás társaság meleg otthonát teremti meg. Schams 1821-ben 26 kávéházat említ Pesten⁸⁾ s nem felejt el tudtul adni, hogy a mai felvilágosodott korban már nincsenek bennük oly hazardjátékok, mint régebben, ami a szerencsejátékokat sújtó nagyobb büntetéseknek tudható be. Az 1837-iki pesti Wegweiserből is hasonlót tudhatunk meg.⁹⁾ A hazardjátékok nyilvánosan el vannak tiltva. De azért a titokban úzótt once et demit, faraot, makaot, ferblit, zwickent és hasonlókat elkerüli a tisztességes úri ember. A társaságba bevett játékok közül a dominó, tarok, preference és a rövid idő óta meghonosodott whist a kedveltek.

Téves volna azt hinni, hogy a játékszenvedély a magánlakásokban, a kávéházak vagy kocsmák falai között élte ki magát. A hivatalos ülések alatt sem tudtak ellentállni neki, aminek szigorú következménye nem maradt el. Mária Terézia 1770 október 29-én rendeletet adott ki: »Értésemre esett, hogy hatósági személyek az ülések folyama alatt kártyáznak. 300 aranyat fizet, akit hazardjátékon — legyen az bár vingt-un — érnek. Száz arany a feladót illeti, kinek neve titokban marad.« Az ilyen rendelet csak olaj volt a tűzre. A kártyafestők száma egyre szaporodott. Budán a kártyafestők száma mindvégig 2 és 4 között mozgott, Pesten jelentékenyen többen voltak; így 1805-ben 3, 1815-ben 7, 1827-ben 10, 1833-ban 8,¹⁰⁾ 1854-ben 13 a számuk.¹¹⁾ Az egyik pesti mester, Zambo József négy legény-nyel dolgozott, s mivel csak két legény tartása volt hivatalosan megengedett dolog, a másik kettő után külön adót fizetett. A pesti termelés lassan ki is szorítja az idegen behozatalt. 1826-ban az újonnan szabályozott pesti piacon áruló bodékat már csak Fiemer Ferenc és Gröschl pozsonyi, Tusch budai és Unger győri kártyafestők bérelnek¹²⁾. Ez utóbbinak, Unger Mátyásnak a kártyái különös keresetnek örvendtek. A Nemzeti Múzeum több csomagot őriz belőlük (lelt. számuk 93—1931. 1—3.), e fametszetű lapokon a mester jelzése magyar nyelven is előfordul: »Unger Mátyás — Győrben«, »Unger Győrben«, a német jelzés mellette pl. »Fabricirt von Mathias Unger in Raab«. Ugyancsak itt láthatjuk egy próbalevonatát is; egy nagy papírlapon egymás mellé van lehúzva a 32 db svájci kártyalap, mely más, mint reklámlap, nem lehetett. A XIX. század első évtizedeiben csak ő használja a magyar nyelvet lapjain, sőt a magyar címer is ott ékeskedik egyik-másik darabon.

Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum gyűjteményében két mestertől láthatunk eredeti fadúccokat. Tsanyi Jakabnak egy nagyméretű (19·5×10 cm) kártyacsomaghoz készített dúcaiból találunk így ott több darabot, melyek a XIX. század második és harmadik évtizedeiből származnak. Jóval későbbi a Giergl István által készített fadúccok sorozata, mely egy teljes svájci csomaghoz készült. A múlt század közepe tájáról

való, s feltűnő rajta, hogy készítője a század eleji metszetek stílusában faragta ki darabjait.¹³⁾

A legrégebb darabok fadúccok segítségével készültek s utána kézzel festették át. A metszeteket a mesterek maguk vésték. A céhvilág fennállásának korában szigorú ellenőrzés, remek bemutatása után lehetett valaki szakmájának mestere. Az a céhbiztos őrizte ellen működésüket, aki például 1827-ben a sörfőző, ceruzakészítő, kötélverő, kesztyűs, köpenyegszabó, késes és órasokra is felügyelt.¹⁴⁾ A remekkészítés a céhrendszer megszűnéseig divatban volt. A korábbi szigorúságból azonban sokat engedtek. A helytartótanács 1851-ben kiadott rendeletében a következőket olvashatjuk:¹⁵⁾ »Der Meisterrechtswerber hat mit den Stahl- oder Kupferplatten, welche er sich zum künftigen selbständigen Betrieb seiner Profession stechen lassen muss, zwanzig Spielkarten derart anzufertigen, dass daraus ganz fehlerfreie 18 Spiel, u. z. 6 Spiel Tarock, 6 Spiel Whist, und 6 Spiel deutsche Karten zusammengesetzt werden können; die zum Malen erforderlichen 40 bis 50 Patronen hat er selbst auszuschneiden, so wie alle Arbeiten als: drucken, cachiren, malen (den Dessin am Rücken nach eigener Wahl), glätten und beschneiden selbst zu machen. Anfertigungszeit 4 Wochen.«

Az itt közölt remek-előírás azért is figyelemre méltó, mert már mutatja, hogy a korábbi fametszetes és kézfestésű kártyák készítése idejét multa, acélmetszetű és rézmetszetű kártyák jönnek helyükbe. Ez időtől kezdve nem beszélnek többet kártyafestőről, hanem kártyacsinálóról és kártyagyárosokról. A Fővárosi Múzeum és a Nemzeti Múzeum gyűjteményeiben képviselve vannak a pesti és budai kártyafestők legjellegzetesebb készítményeikkel.

A pesti kártyák fejlődését egy pár darab bemutatásával nyomon kísérhetjük. A Fővárosi Múzeum egy fadúccos, s utána kézi festésű 32 lapos svájci kártyacsomagja talán a legrégebb köztük. A papírja durva, a rajza, színezése nehézkes. A piros 7-esen olvasható a jelzés »In Pesth«. (Lelt. száma 13.517.) Ez a XVIII. és XIX. század fordulójáról való. Ehhez kivitelben hasonló egy másik csomag, melynek jelzése a piros 7-esen »In Pesth«. A piros ászon látható F. H. monogram alapján készítője Hollan Ferenc, aki Pozsonyból jött Pestre és 1830-ban veszik fel a pesti polgárok sorába. (Lelt. száma 13.915.) A XIX. század első évtizedeiből való mellékletünk baloldalán az alsó három lap, melyek Tsanyi Jakab Gyöngytyúk-utcai műhelyéből kerültek ki. Ez a 42 lapos tarokkártyacsomag — bár technikai kivitele az előbbiekkal egyező — mesterének művésziesskedő oldalát, szörnyalakok rajzolása iránt fogékony fantáziáját és a kártyafigurák felöltöztetése körül megnyilvánuló ügyes cicomázó jártasságát élénken illusztrálja. (Lelt. száma 8986.) Ép ezért nagyon kerestek voltak készítményei, a Nemzeti Múzeumba is több csomagja került be (lelt. sz. 132/881. 5.). A kassai származású Sonnenschein Antal tarokkártyái Tsanyi stílusában készültek, a Nemzeti Múzeum példányán »Feine Darok: k zu haben — Bei Anton Sonschein« jelzést olvashatunk (lelt. sz. 132/881. 6.). 1802-ben telepedik le a prágai Nitsch Mihály, aki új szint hoz be a svájci kártyába; magyar történeti alakokat szerepeltet. A Nemzeti Múzeumban egy fekete próbanyomata van »Magyar Nemzedtség kártya« felirattal, nevét azonban németül írja »Michael Nitsch — In Pest — In der Unger-gasse — N. 468.« (lelt. sz. 121/874.). A XIX. század huszas éveiben Schneider József tarokkártyái még a korábbi nyomokon járnak. Az egyik lapon,

a XXI-es tarokon Buda és Pest látképét örökítette meg. (Mellékletünk baloldalán a második darab.) E lapnál rövid időre megállhatunk, mert alkalmasabb darab nem igen kínálkozik a kártyafestőmesterek rajz- és dekoratív tudásának fokmérőül való bemutatására. (Lelt. száma 1342., Fővárosi Múzeum.) Önkéntelenül a korabeli pesti rézmetszők jutnak eszünkbe, akik számos lapon örökítették meg a két testvérvárost. Ha nem is a jobbakra gondolunk, hanem a céhlevelek rézlapjait tucatszámra gyártó másodrangú mesterekre, kimondhatjuk, hogy kártyafestőink messze elmaradnak még ezektől is. Kártyafestőknél a kimondott rajztudás másodrendű szerepet játszott, egy-egy jellegzetes figura megteremtése volt a fontos, lehetőleg erősen karikatúraszerűen beállított helyzetben, hogy a játékos figyelmét lekösse. E célhoz a színezést is segítségül kellett venni s bántó, éles ellentéteket keresni. A nevükben foglalt »festő« szót ezért csak a mesterségükre szabad értelmezni és sohasem a képességükre. Pedig Schneider is annak képzelte magát, egyik tarokjátékán olvashatjuk: »Joseph Schneider Kartenmahler — In Pest in der Kleine Kreuz Gassen No. 485.« (Nemzeti Múzeum lelt. száma 132/881. 4.)

A XIX. század közepe technikai előállítás tekintetében is forduló-pontot jelent. Az acélmetszés behozatalával a kártyák külalakja megváltozik, s a ma is használatban lévő kiállításukat és formájukat érik el, amihez a fejlődés egyik legfontosabb eleme járul: a külső símasága. 1840-ben telepedett le Pesten a prágai Chwalowsky Edmund, akinek kártyáin figyelhetjük meg legelőször a változást. Egy a Fővárosi Múzeumban lévő példánynál a makk 7-esen a következő jelzést olvashatjuk: »Feine Schweitzer Deutsche-fabricirt von Edm. Chwalowsky Ungergasse No 468 in Pesth«. Általános lesz, hogy a kártyagyárosok pesti és budai látképekkel és egyes nevezetesebb épületek képével díszítik lapjaikat. Ez az újítás egyrészt megszerettette a fővárost lakosaival, másrészt népszerűsítette gróf Vasquez, Weissenberg, Rohbock, Alt Rudolf és mások, térképek szélein, önálló lapokon vagy leíró művekben megjelent rajzait és metszeteit. Így látjuk ezt Giergl István csinos lapjain (mellékletünk jobboldalán az alsó három lap), melyek nem egy esetben Pest és Buda azóta már eltűnt épületeit örökítették meg. (Lelt. száma 8150.) E tekintetben Zsiros István gyarából kikerült »Legújdonabb magyar nemzeti Tarok Kártyák« jelzéssel kiadott csomagjának több darabja művészi szempontból sem megvetendő (mellékletünk jobb oldalán a felső három darab). A magyar címer, a nemzeti szín s a díszmagyarba öltözött alakok a kis pesti képeken kívül csak növelték elterjedését abban a korban, midőn a hazai állapotokon kesergő polgárság vállaira épen az elnyomatás súlyos évtizede nehezedett. (Lelt. száma 2194., Fővárosi Múzeum.)

Kedvelték a miniatúr-kártyákat is. Ilyeneket elsősorban Chwalowsky és Wilner készítettek. A kis lapok finom, vékony vonalú ábrázolásait azonban már nem a kártyakészítők metszik rézbe, vagy acélba, hanem hivatásos rézmetszők és rajzolóok. A Nemzeti Múzeum egy »Mayer és Wilner Pesten« jelzetű csomagjában a tők alsón olvasható a rézmetsző neve: »Tormásy metz.« (Lelt. száma 13/915. 4—5.) Így készülhettek a látképes taroklapok is pl. a »Neueste Ansichten Tarok von Josef Wilner in Pesth« jelzésű csomagban, hol a vidéki látképek is nagy számban szerepelnek.

A látképes kártyáknak máshol is nagy divatjuk volt. A pesti darabok azonban a külföldiekkel is kiállják a versenyt. Példa erre Mathias Koller

bécsi kártyagyáros tarokcsomagja, melynek lapjain bécsi épületek, ausztriai városok látképei mellett a VII. tarokon Pest és Buda látképe is szerepel a hajóhíddal. (Nemzeti Múzeum, lelt. száma 132/881. 7.)

A XIX. század második felében tovább virágzott a kártyagyártás. De a lapok lassankint a gyári úton való előállításal érdekességükből veszítenek. Egyhangúak lesznek, melyeken már a kereső szem sem fedezhet fel olyasvalamit, amit érdemes volna feljegyezni.

A kártyaszobák elmaradhatatlan tárgya volt még a kártyaprés; egy csinos példányt őriz ezekből is a Fővárosi Múzeum.

Dr. Nagy Lajos.

¹⁾ Arch. Ért. Régi f. IV. 180. l.

²⁾ Arch. Ért. Régi f. XII. 343. l.

³⁾ *Matricula civium Budensium I.* Ab anno 16.. — 1784. Föv. levéltárban. V. ö. még Buda városi tanácsi jegyzőkönyvek 1736 May 4.

⁴⁾ *Müller*, *Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi...* 166. l. Neve azonban már 1749-ben is előfordul a budai városi tanácsi jegyzőkönyvekben.

⁵⁾ *Matricula civium Budensium II.* Ab anno 1790—1833.

⁶⁾ *Matricula civium Pesthinensium I.* Ab anno 1687—1815.

⁷⁾ *Adressbuch der Stadt Pesth auf das Jahr 1803.* Ofen. 158. l.

⁸⁾ *Schams*, *Vollständige Beschreibung der königl. Freystadt Pest in Ungarn* 1821. 341. s köv. l.

⁹⁾ *Gemälde von Pesth und Ofen mit ihren Umgebungen.* Ein Wegweiser für Einheimische und Fremde. Pest 1837. 45—46. l.

¹⁰⁾ *C. Patizs*, *Beschreibung der königlichen Freistadt Pesth.* 1833. 126. l.

¹¹⁾ v. *Haeufler*, *Buda-Pest, historisch-topographische Skizzen.* Pest, 1854. 251. l. Ugyanennyit sorol fel 1859-ben *Feldmanns'* *Wegweiser durch Pest und Ofen und deren Umgebungen.* Pest 1859. 186. l.

¹²⁾ *Jos. And. v. Dorffinger*, *Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die königl. ung. Freystadt Pesth, 1827.* 606. és köv. l.

¹³⁾ Ezekre a dúcokra dr. Mihalik Sándor kedves barátom hívta fel a figyelmet.

¹⁴⁾ *Dorffinger* id. m. 375. l.

¹⁵⁾ *Meisterstücks-Aufgaben, welche mittels hohen Erlass Sr. Excellenz des Herrn Chefs der K. K. Statthalterei vom 3. August 1851 Zahl 13, 143 für nachstehende Innungen in Pesth und Ofen zu genauen Darnachachtung vorgeschrieben wurden.* 3. l.

* * *

KÁRTYAFESTŐK ÉS KÁRTYAGYÁROSOK.

PESTEN :

A pesti polgárok törzskönyvében a következő *kártyafestők* szerepelnek:

- 1798 aug. 10. Vagner Ignác.
- 1802 febr. 10. Nitsch Mihály Prágából jött.
- 1806 júl. 14. Sonnenschein Antal Kassáról jött.
- 1811 júl. 24. Csányi Jakab Gödöllőről jött.
- 1818 nov. 30. Zambó József.
- 1820 jan. 15. Schneider József Budáról jött.
- 1822 dec. 18. Glass János.
- 1830 nov. 27. Fischer Ferenc
- 1830 nov. 27. Hollan Ferenc Pozsonyból jött.
- 1830 dec. 4. Giergl Károly.
- 1840 aug. 10. Chvallovszky Edmund Prágából jött.
- 1841 okt. 18. Fellner János Temesvárról jött.
- 1844 márc. 1. Groszmann Lajos.
- 1844. március 1. Mayer György.
- 1844 ápr. 22. Vilner József.
- 1846 jún. 22. Schmidt József.

Útmutatókban a következők szerepelnek :

Adressbuch der Stadt Pesth auf das Jahr 1803. 158. l.

- Nitsch Mihály.
- Sonnenschein Antal.
- Wagner János.

Adress-Kalender der königl. Freystadt Pesth auf das Jahr 1805. Herausgegeben von Paul Rath 88. l.

- Nits Mihály.
- Sonnenschein Antal.
- Wagner János.

Adressbuch der königl. Frey-Stadt Pesth 1815. 180. l.

- Nits Mihály.
- Wagner János.
- Csányi Jakab.
- Sonnenschein Antal.
- Sambo György.
- Durst János
- Reicher Jakab.

Adressbuch der königl. freyen Stadt Pesth. Herausgegeben von Joseph Vojdisek im Jahre 1822. 181. l.

- Csányi Jakab.
- Glas János.
- Nitsch Mihály.
- Schneider József
- Wagner János.
- Zambo József.

v. Dorffinger, Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die königl. Freystadt Pesth 1827. 462. l.

- Eigenzehrer János.
- Fischer Ferenc.
- Giergl Károly.
- Glos János.
- Göttlich Mátyás.
- Nitsch Mihály.
- Schneider József.
- Tsányi Jakab.
- Wagner János.
- Zambo József.

Adressbuch der kön. Freystadt Pesth, 1827. 153. l.

- Fischer Ferenc.
- Giergl Károly.
- Hollan Ferenc.
- Hulatschek Ferenc.
- Nitsch Mihály.

Schneider József.
Wagner János.
Zambo József.

Ottmayer, Handels- und Gewerbs-Almanach. Ofen, 1842. 374—375. 1.

Chwalovszky Edmund.
Fellner János.
Fischer Ferenc.
Girgl Károly.
Hollan Ferenc.
Schneider József.
Wagner János.

Budapesti Utastító, Buda. 1848. 157. 1.

Chwalovszky Edmund.
Fellner János.
Fischer Ferenc.
Girgl Károly.
Gozmann Lajos.
Hollán Ferenc.
Horváth József.
Mayer György.
Schneider József.
Schmidt József.
Sipos Ferenc.
Wagner János.

Wilner József. (A Fővárosi Múzeum az Ernszt-gyűjteményből legutóbb egy kis svájci kártyacsomagot is kapott, melyen a jelzés a következő: »Mayer és Wilner — Pesten — készítette.«)

Pester Lloyd-Kalender für Schalt-Jahr 1860. 61. 1.

Fellner János.
Giergl János.
Giergl Károly.
Giergl István.
Waldbacher Károly.
Wilner József.
Zsiros István.

Pester Lloyd-Kalender für das Schalt-Jahr 1867. 404. 1.

Baumgartner János.
Giergl István.
Schiil és Társa.
Waldbacher Károly.
Willner József.
Zsiros István.

Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Altofen für das Jahr 1873. 492. 1.

Burján János.
Első magyar játékkártyagyár részvénytársaság.
Giergl István.
Schmidt József.

BUDÁN :

1736 máj. 4. Capellner Ferencz József polgár lesz.
1751. Capellner János a polgárország sorai közt szerepel.
1791 jan. 15. Tusch József polgár lesz, 1827-ben még működik.
1794 márc. 7. Kanszer Mihály polgár lesz.
1828. Vilhelm József neve egy hivatalos iparosösszeírásban szerepel.

Pester und Ofner Wegweiser. Gemeinnützigter Geschäfts-Kalender für alle Stände Ungarns aufs Jahr 1849. a következők neveit hozza :

Böhm József.
Eybeck Ferenc.
Gravats József.
Milchram Ferenc.
1860—1873 közt csak Einwöck Ferenc nevével találkozunk.

AUSZUG DER ABHANDLUNGEN.

Bánrévy, Georg Dr. : Neuerbauung des königlichen Schlosses zu Ofen in der ersten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts. S. 1—49. Das während der Rückeroberung Ofens im Jahre 1686 völlig zerstörte königliche Schloss auf dem Festungshügel sollte ganz neu aufgebaut werden. Die nach Entwurf des Baumeisters Hölbling im Jahre 1715 begonnenen Bauten wurden nach den Plänen des Ingenieurs der Hofkammer Fortunatus Prati bis 1719 weitergeführt. Die Hauptmauern waren aufgeführt und die ganze Dachung beinahe fertiggestellt worden, als die Fortsetzung der Arbeiten wegen der Kriegsführung, des Geldmangels usw. eingestellt werden musste. Erst 1749, anlässlich des Baues des theresianischen Gebäudes, wurde der Haupttrakt des behandelten Schlosses zum Südflügel des Neuen umgebaut.

Gárdonyi, Albert Dr. : Die »Öde Kirche« in der alten Franzstadt. S. 50—60. Im alten Grundbuche der Pester Ackerfelder finden wir als Ortsbestimmung eines aus insgesamt 70 Morgen bestehenden Gründekomplexes eine »Öde Kirche« angegeben. Dem Wechsel der Eigentümer dieser mit der »Öden Kirche« bezeichneten Gründe und Ackerfelder kann man mit Hilfe der Grundbücher bis auf den heutigen Zustand folgen und dadurch wird Ort und Stelle der »Öden Kirche« festgestellt. Sie befand sich an der südlichen Grenze der Stadt, ausserhalb des in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts noch bestandenen grossen Wassergrabens am heutigen Boráros-Platze, Ecke Ferenc-Ring und Soroksári-Strasse. Ausserhalb der durch den Wassergraben gebildeten Stadtgrenze soll hier im Mittelalter die Ortschaft Szentfalva gestanden haben, die während der türkischen Besetzung vom Boden verschwunden ist. Die »Öde Kirche« dürfte also ein Überrest der genannten Ortschaft gewesen sein.

Horváth, Heinrich Dr. : H. Heinrich Faust und die Wiener Gobelins. S. 61—75. Unter den neueren Erwerbungen des Hauptstädtischen Museums von Budapest befindet sich ein grosses Ölgemälde des H. Heinrich Faust aus dem Jahre 1694, den Einzug Karls von Lothringen in die rückeroberte Festung Ofen samt deren Ansicht von der Donauseite darstellend. Der Maler scheint nach der Natur gearbeitet zu haben. Er selbst ist der Kunstgeschichte völlig unbekannt, es besteht aber eine nahe Verwandtschaft zwischen seinem Werke und einem der in der Wiener Hofburg aufbewahrten lothringischen Gobelins. Faust's Gemälde ist ein bedeutendes Werk der Barockmalerei und dürfte zur Verfertigung des bezeichneten Wandteppichs als Modell gedient haben. Ein Vergleich mit den zeitgenössischen Stichen und Zeichnungen beweist, dass das Faust'sche Gemälde eine ganz zuverlässige Ansicht der damaligen Festung Ofen (Ende des XVII. Jahrhunderts) darstellt.

Bierbauer, Virgil Dr. Ing. : Die Tätigkeit von Pester Baumeistern 1809—1847. S. 76—98. In den Akten der vom Erzherzog Palatin Josef 1808 gegründeten Pester Verschönerungskommission liegt das noch nicht aufgearbeitete gezeichnete und

schriftliche Material der Baugeschichte der Stadt Pest 1809—1847. Auf Grund dieses Materials wird eine statistische Gesamtübersicht der in diesem Zeitraum bei der Kommission eingebrachten Pläne nach den Namen der Meister und dem Jahre der Einreichung zusammengestellt. Dieser folgen die Verzeichnisse der Bauten der 18 bedeutendsten Baumeister.

Garády, Alexander : *Das Jagdschloss des Königs Mathias Corvinus in Buda-Nyék*. S. 99—111. Der Verfasser, Leiter der Ausgrabungen der schon früher entdeckten Mauer des Jagdgartens des Königs Mathias Corvinus, hat nach richtiger Deutung der Angaben des Bonfini die Ruine des Schlosses auf einem dem Jagdgarten anschließenden Grunde des Lipótmező (Leopoldsfeld) gefunden. Die Ruine weist Fragmente der Renaissance-Architektur vor, wie auch Zeichen einer späteren Umgestaltung des Schlosses durch König Wladislaw II. Weitere Ausgrabungen unweit des vormaligen Schlosses haben die Überreste einer mittelalterlichen Kirche ans Tageslicht gebracht, welche die Kirche und Begräbnisstätte der ehemaligen Siedelung Nyék gewesen sein dürfte. Durch Heranziehung der Grundbücher wird nachgewiesen, dass auf diesem Grunde seit der Befreiung von der türkischen Unterjochung kein Bau vorgenommen wurde, daraus folgt, dass die Ruine nur aus einem früheren Zeitalter stammen kann.

Rokken, Franz Dr. : *Das ehemalige Hotel »Zur Königin von England« und die erste Promenade am Donauufer*. S. 112—123. Auf der Stelle des ehemaligen Hotels (heute Landeszentralstelle für Geldinstitute) in der Inneren Stadt standen gegen Ende des XVIII. Jahrhunderts das nördliche Rondell der Stadtmauer und ein daran anstossendes Wirtshaus. Das von einem späteren Besitzer J. Kemnitzer erbaute zweistöckige Haus erhielt erst nach einem Umbau seine Benennung anlässlich der Krönungsfeier der Königin Viktoria von England. Bei der Belagerung Ofens 1849 wurde das Gebäude zerschossen und musste wieder aufgebaut werden. Das prachtvoll eingerichtete Hotel wurde in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts von den hervorragendsten in- und ausländischen Persönlichkeiten zum Aufenthalt gewählt. Die mit Lage und Geschichte des Hotels eng verbundene, 1789 angelegte Promenade am Donauufer ist nunmehr nur durch den kleinen Garten vor der Redoute vertreten.

Kovács, Ludwig Dr. : *Die »Drei Hasen-Kaserne« in der Wasserstadt*. S. 124—133. Der Hausgrund in der Fő(Haupt)-Gasse, auf dem der umfangreiche Gebäudekomplex der gewordenen »Drei Hasen-Kaserne« steht, bestand ursprünglich aus zwei Grundstücken mit wenigem aus der Zeit vor der Türkenherrschaft herrührenden Mauerwerk, das auch zu den späteren Bauten benützt wurde. Auf beiden Grundstücken wurde noch am Ende des XVII. Jahrhunderts je ein Haus erbaut. Das eine trug noch als Privateigentum mehr als ein Jahrhundert hindurch die Benennung der späteren Kaserne. Das andere war bereits 1711 von der Stadt angekauft worden und diente eine Zeitlang als Bräuhaus, später aber als Gasthaus genannt »Zur grünen Weintraube«. Beide Häuser wurden zu Beginn des XIX. Jahrhunderts zum Zwecke einer städtischen Kaserne umgebaut und sind dadurch in einen einheitlichen Komplex zusammengeschmolzen.

Nagy, Ludwig Dr. : *Alte Pester und Ofner Spielkarten*. S. 134—140. Das Kartenspiel, eine allbeliebte Unterhaltung der Bevölkerung, diente zur Entfaltung eines Zweiges der Kunstgewerbe, zu der der Kartenmalerei. Wir finden zuerst in Ofen, dann auch in Pest Kartenmaler. Interessant sind die handgezeichneten und gestochenen Darstellungen einzelner Gebäude oder Stadtteile von Pest und Ofen, mit welchen die Kartenblätter geziert wurden.

SOMMAIRE DES ARTICLES.

Bánrévy, George : La reconstruction du château royal de Bude au commencement du 18me siècle. (Pag. 1—49). Au cours du siège et de la prise de Bude par les troupes chrétiennes en 1686 le bombardement détruisit aussi le château royal dont la reconstruction ne fut commencée qu'en 1715, d'après un plan sommaire de l'architecte Hölbling. Ces travaux se continuaient selon les plans détaillés de Prati ingénieur de la chambre royale. 1719 les murs principaux étant élevés et coiffés de la toiture, l'on cessa — manque de fonds nécessaires — d'y continuer le travail. Ce bâtiment devenait plus tard l'aile sud du nouveau château construit dès 1749 sous le règne de Marie Thérèse.

Gárdonyi, Albert : Le terrain nommé « L'église déserte » dans l'ancien 9me arrondissement. (Pag. 50—60). L'ancien cadastre des terroirs de Pest désigne un terrain d'à peu près 70 arpents dans leur relation à « l'église déserte ». Les plans de l'époque manquent, mais à l'aide des cadastres on peut facilement dresser la liste des propriétaires de ces immeubles se succédant jusqu'à nos jours et de cette sorte définir nettement le lieu du territoire en question. C'est le terrain qui est encadré aujourd'hui des rues et place comme suit : Mester-utca, Ferenc-körút, Boráros-tér et Soroksári-út. « L'église déserte » elle-même était située au sud de la ville s'appuyant sur le grand fossé, dont on voyait les traces encore au commencement du 19me siècle. Au delà de ce fossé existait au moyen-âge un village nommé Szentfalva, qui disparaissait du sol sous le règne turc. Donc on entendait jadis sous « l'église déserte » une partie de cet ancien village.

Horváth, Henri : H. Henri Faust et les gobelins de Vienne. (Pag. 61—75). Le Musée Communal de Budapest s'enrichit dernièrement d'une grande toile provenant de H. Henri Faust (1694) et représentant l'entrée solennelle de Charles de Lorraine dans la forteresse de Bude reprise des turcs en 1686, avec la vue de la ville prise du côté du Danube. L'artiste prenait ses esquisses sur la nature. L'histoire de l'art du 18me siècle ne connaît pas le nom de Faust, néanmoins il faut constater une proche parenté entre notre tableau et un gobelin lorrain conservé à Vienne auquel le tableau de Faust devait servir de modèle. Quiconque voudra comparer la délinéation de notre tableau aux estampes et dessins de l'époque (fin du 17me siècle) constatera que la vue de la ville et forteresse de Bude est très authentique.

Bierbauer, Virgil : Le travail des architectes de Pest de 1809 à 1847. (Pag. 76—98). Le Palatin de Hongrie l'archiduc Joseph créa en 1808 la Commission de l'Embellissement de la Ville. Les archives de cette Commission — qui surveilla tous, même les plus humbles bâtiments et les moindres travaux — contiennent un stock de plans et de descriptions qui attendent leur dépouillement. M. Bierbauer dressa la liste alphabétique des architectes et une énumération dans l'ordre chronologique des plans

présentés à la commission. Pour terminer l'auteur nous présente une étude sur les travaux de 18 architectes de grand renom à cette époque.

Garády, Alexandre : Le château de Chasse à Buda-Nyék du roi Mathias Corvin. (Pag. 99—111). L'auteur qui dirigea les fouilles faites à Buda-Nyék dans les environs de Budapest, trouva d'abord les traces des murs d'un parc giboyeux, puis étudiant à fond les descriptions du Bonfin, dépouilla sur un terrain voisin les fondements d'un château de chasse. Les ruines en question présentent les débris d'une architecture de la renaissance, ainsi que quelques signes d'une restauration faite au temps du roi Wladislas II. Plus loin on découvrit les débris d'une église du moyen-âge qui devait être jadis l'église de Buda-Nyék. En examinant les cadastres, l'auteur constata que dès la reprise de Bude des Turcs, nul bâtiment ne fut élevé dans cet endroit, donc les ruines proviennent d'une époque qui précède la domination turque et ne peuvent être que celles du château de chasse du Corvin.

Rokken, François : L'ancien Hôtel » à la Reine d'Angleterre » et le premier jardin public au bord du Danube. (Pag. 112—123). Sur la place de l'ancien Hôtel à la Reine d'Angleterre (aujourd'hui Institut Central des Banques) était érigé au 18me siècle la tour du nord de l'enceinte de la ville. Une humble auberge s'appuyait à cette tour. J. Kemnitzer qui achetait plus tard cet immeuble démolissa l'ancienneasure et faisait bâtir à sa place une belle maison à deux étages, qui ne reçut son enseigne qu'à l'occasion du couronnement de la reine Victoria d'Angleterre. La plantation d'un jardin public qui menait au bord du Danube date de 1789. De nos jours ce jardin n'est représenté que de quelques arbres qui se trouvent dans le petit parc devant la Redoute.

Kovács, Louis : La caserne dite » aux trois lièvres » à Bude. (Pag. 124—133). La caserne délaissée dans la Fő-utca à Bude, était située sur un vaste terrain comprenant deux immeubles du 18me siècle. Ils enfermaient quelques murs de l'époque turque. L'une de ces maisons de bourgeois était à l'enseigne » aux trois lièvres », l'autre achetée par la commune fut transformée en 1711 en brasserie, plus tard on y érigea une auberge à l'enseigne » à la grappe de raisin vert ». La commune étant obligée de bâtir une caserne, elle faisait remanier les deux maisons et en faisait construire un seul bâtiment de grandes dimensions.

Nagy, Louis : Jeux de cartes d'ancienne fabrication. (Pag. 134—140). Le jeu aux cartes étant une distraction bien répandue, développa une branche de l'industrie, celle des fabricants de cartes. Il y en avait des peintres de cartes d'abord à Bude, puis à Pest. Les anciens jeux de cartes se distinguent par les vues de notre capitale (places, rues, bâtiments, quais, le Danube).